

BESZÉLGETÉSEK KAFKÁVAL

Részletek

GUSTAV JANOUC H

Franz Kafka lapozgatott Alfonz Paquet *Az orosz forradalom szelleme* című könyvében, amelyet magammal hoztam az irodába.

„El akarja olvasni a könyvet?“, kérdeztem.

„Köszönöm“, mondta Kafka és az asztalon át visszaadta a könyvet. „Most nincsen időm. Kár. Az emberek Oroszországban megkísérlik egy alapjaiban igazságos világ felépítését. Ez egy vallásos ügy.”

„De hiszen a bolsevizmus a vallások ellen fordul.”

„Azért teszi, mert maga is egyfajta vallás. Mik ezek az intervenciók, felkelések és blokádok? Kis előjátékai a nagy, kegyetlen vallásháborúknak, amelyek végigsöpörnek majd a világon.”

Találkoztunk egy nagy csoport munkással, akik zászlók és jelvények alatt gyűlésre vonultak. Kafka megjegyezte: „Az emberek olyan öntudatosak, magabiztosak és jókedvűek. Uralják az utcát, s így azt hiszik, hogy övék a világ. Pedig tévednek. Mögöttük már ott állnak a titkárok, hivatalnokok és hivatásos politikusok, ezek a modern szultánok, akiknek egyengetik az utat a hatalomhoz.”

„Nem hisz a tömegek erejében?”

„Látom a tömegek alakatlan, szinte féktelen erejét, mely arra vágyik, hogy megfékezze és formába szorítsák. Minden igazán forradalmi fejlődés végén megjelenik egy Bonaparte Napóleon.”

„Ön nem hisz az orosz forradalom további terjedésében?”

Kafka hallgatott egy pillanatig, majd így szólt: „Minél tovább terjed egy áradás, annál sekélyebb és zavarosabb lesz a víz. A forradalom elpárolog, és csak az új bürokrácia iszapja marad vissza. A meggyötört emberiség bilincsei irodapapírból vannak.”

Beszámoltam Franz Kafkának az oroszországi helyzetről tartott előadásról, melyet a marxista diákok rendeztek a Hyberner utcai szociáldemokrata népház Róza-termében, és amelyre apám kíséretében elmentem.

Miután befejeztem a beszámolót, Franz Kafka megjegyezte:

„Nem értek politikai dolgokhoz. Ez persze hiányosság, amelyet szívesen felszámolnék. De annyi hibám van! A legközelebbi dolgok egyre távolabbra menekülnek előlem. Csodálom Max Brodot, aki a politika bózótjában is kiismeri magát. Gyakran sokat és hosszasan mesél a napi

eseményekről. Meghallgatom, mint ahogyan most magával teszem, és mégsem tudok egészen a dolgok mélyére hatolni.”

„Nem jól fejeztem ki magam?”

„Félreért. Jól fejezte ki magát. A hiba bennem van. A háború, az oroszországi forradalom és az egész világ nyomora úgy hatnak rám, mint a rossz özöne. Valóságos árvíz. A háború megnyitotta a káosz zsilipeit. Az emberi lét külső segédkonstrukciói összeomlanak. A történelmi eseményeket már nem az egyén, hanem a tömegek határozzák meg. Löknek, nyomnak, elsöpörnek. Elszenvedjük a történelmet.”

„Azt akarja mondani, hogy az ember már nem vesz részt a világ alakításában?”

Kafka felsőtestével kis imbolygó mozdulatot tett.

„Nem ért meg teljesen. Arról van szó, hogy az ember eldobta magától a világ alakításában való közreműködését és az érte való felelősséget.”

„Ez lehetetlen. Nem látja a munkaspárt növekedését? A tömegek mozgathatóságát?”

(Megjegyzésem az oroszországi helyzetről elhangzott előadás és apám ezzel kapcsolatos véleményének visszhangja volt.)

„Éppen ez az”, mondta Franz Kafka. „A mozgalom megfosztja a szemlélődés lehetőségétől. Tudatunk beszűkül. Észre sem vesszük, hogy elveszítjük eszmélésünket anélkül, hogy elveszítenénk az életet.”

„Azt akarja mondani, hogy az emberek felelőtlenek?”

Franz Kafka keserűen mosolygott.

„Mindannyian úgy élünk, mintha egyeduralkodók volnánk. Ezáltal koldusokká leszünk.”

„Hova fog ez vezetni?”

Kafka vállat vont, és kinézett az ablakon.

„A feleletek csupán kívánságok és ígéretek. De ez nem bizonyosság.”

„És mi az élet, ha nincs bizonyosság?”

„Ez zuhanás. Talán egy bűnbeesés.”

„Mi a bűn?”

Kafka a nyelve hegyével megnedvesítette az alsó ajkát mielőtt válaszolt.

„Mi a bűn... Ismerjük a szót és az alkalmazását, de elvesztettük az érzést és a felismerést. Ez talán már a kárhozat, az Istentől való elhatároltság, az értelmetlenség.”

Apám belépése félbeszakította a beszélgetést.

Búcsúzásnál Kafka doktor váratlanul azt mondta bocsánatkérő hangon: „Ne töprengjen azon, amit mondtam.”

Meglepődtem. Kafka számomra tanító és gyóntató volt. Ezért szorongva kérdeztem: „Miért? Hiszen mindezt komolyan gondolta.”

Mosolygott.

„Éppen azért. Lehet, hogy komolyságom méregként hat magára, mert fiatal.”

Ez sértett.

„A fiatalság nem testi fogyatékoság. Azért még tudok gondolkodni.”

„Látom, hogy ma semmiképpen sem értjük meg egymást. De ez jó. A félreértés megvédi csúnya pesszimizmusomtól, ami — bűn.”

1921 karácsonyára kaptam apámtól egy könyvet: *Az emberiség felszabadítása. Szabadságeszmék a múltban és a jelenben.*

Amikor — azt hiszem, 1923 tavaszán — megmutattam ezt a testes kötetet Franz Kafkának, sokáig nézegette Arnold Böcklin „A háború” és Verescsagin „A koponyapiramis” című képeinek reprodukcióját.

„A háborút tulajdonképpen még sohasem ábrázolták helyesen”, mondta Kafka. „Rendszerint csak részjelenségeket vagy eredményeket mutatnak meg, mint ez a koponyapiramis. Azonban a háború borzalma a fennálló biztonságok és konvenciók teljes felbomlása. Elburjánzik a test állati mivolta és megfojt minden szellemit. Olyan ez, mint a rák-betegség. Az ember évek, hónapok, napok, órák helyett már csak pillanatokat él. Ezeket sem éli, hanem csupán tudatosítja, vagyis csak létezik.”

„Ezt a halál közelsége okozza”, jegyeztem meg.

„Ezt a tudat és a haláltól való félelem okozza.”

„Hát az nem ugyanaz?”

„Nem, az nem ugyanaz. Aki a maga teljességében megérti az életet, az nem fél a haláltól. Halálfélelem a be nem teljesedett élet eredménye. A hűtlenségnek egyik megnyilvánulása.

A háború utáni idők számos nemzetközi konferenciáinak egyikéről beszélgettünk.

Franz Kafka azt mondta: „Ezeknek a nagy politikai összejöveleteknek közönséges kávéháznívójuk van. Az emberek sokat beszélnek és hangosan, hogy minél kevesebbet mondjanak. Lármás csönd. Igazak és érdekesek csak a háttérben kötött üzletek, amelyekről szó sem esik.”

„Véleménye szerint tehát a sajtó nem szolgálja az igazságot?”

Kafka szája fájdalmas mosolyra húzódott.

„Az igazság egyike az élet kevés igazán nagy és értékes dolgainak, amelyeket nem lehet megvásárolni. Az ember ajándékba kapja, mint a szerelmet vagy a szépséget. Az újság viszont áru, amellyel kereskednek.”

„Szóval a sajtó az emberiség butítását szolgálja”, jegyeztem meg félénken.

Franz Kafka diadalmas arccal nevetett.

„Nem, nem! Minden, még a hazugság is az igazságot szolgálja. Árnyékok nem oltják ki a napot.”

Franz Kafka újságokkal szemben igen szkeptikus volt. Mosolygott, ha meglátott nálam egy csomó különböző lapot.

Egyszer azt mondta: „A szólásmód — beletemetkezik az újságba — híven fejezi ki a helyzetet. Az újság közli a világ eseményeit — köveket rak piszkos göröngyök mellé. Valóságos föld- és homokhalmoz. De hol az értelem? Helytelen a történelemben felhalmozott eseményeket látni. Az események értelmén van a hangsúly. Ezt azonban nem találjuk az újságban, hanem csak a hitben, a látszólag véletlen objektívizálódásában.”

Beléptem Kafka irodájába. Senki sem tartózkodott a szobában. Nyitott iratok, egy tányér két körtével és néhány újság Kafka asztalán

arról tanúskodott, hogy az épületben van. Leültem hát az íróasztal melletti „látogatószékre”, elvettem a *Prager Tageblattot*, és olvastam.

Egy idő múlva jött Kafka.

„Régóta vár?”

„Nem”, mondtam, „olvastam”. És megmutattam neki az újságcikket a Népszövetség üléséről.

Kafka gyámoltalan mozdulatot tett.

„A Népszövetség! Beszélhetünk egyáltalán a népek szövetségéről? Úgy gondolom, hogy a Népszövetség elnevezés csak egy új küzdőtér álcázása.”

„Azt akarja mondani, hogy a Népszövetség nem békeszervezet?”

„A Népszövetség olyan szervezet, amely a harc lokalizálását célozza. A háború folytatódik, csak más eszközökkel. A katonák divízióit a gyárosok bankjai váltották fel. Az ipar hadipotenciáljának helyébe a nagytőke harckészsége lépett. A Népszövetség nem a népek szövetsége, hanem csupán a különböző érdekközösségek átrakodóhelye.”

Felhívtam Franz Kafka figyelmét egy hosszú cikkre, mely a jóvátétel problémájával foglalkozott. Elnézett az újság fölött és ajkát biggyesztve megjegyezte: „Ez alapján véve nagyon egyszerű. Igazán nehezek és megoldhatatlanok csak azok a kérdések, amelyeket nem lehet megfogalmazni, mert a teljes élet problematikáját foglalják magukban.”

Beszélggettünk egy újságcikkről, amelyben a rossz európai békekilátásokról írtak.

„Hiszen a békeszerződés végleges”, jegyeztem meg.

„Semmi sem végleges”, mondta Franz Kafka. „Ábrahám Lincoln szerint semmi sincsen véglegesen rendezve, amíg nem rendezik igazságosan.”

„Mikor lesz az?”, kérdeztem.

Kafka vállát vonogatta.

„Ki tudja? Az emberek nem istenek. A történelmet jelentéktelen pillanatok hibái és hősiessége alkotják. Ha követ dobnak a folyóba, hullámkörök képződnek. Az emberek többsége azonban az egyéni túlmenő felelősség tudata nélkül él, és — azt hiszem — ez a nyomorúság magja.”

„Mit szól Max Hoelz esetéhez?”, kérdeztem.

(A középnémet felkelés vezérének 1921-ben a német határokon túl fogták el. A csehszlovák kormány megtagadta kiadatását.)

Kafka felvonta a vállát.

„Elérhető a jó a rossz által? Az erő, amely szembeszegül a sorssal tulajdonképpen gyöngeség. Az odaadásban és az elviselésben sokkal több erő van. Ezt azonban marquis de Sade nem érti meg.”

„Marquis de Sade?” csodálkoztam.

„Igen”, bólintott Franz Kafka. „Marquis de Sade, akinek élettörténetét kölcsönadta, korunk igazi patrónusa.”

„Talán mégsem.”

„De igen. Marquis de Sade csak mások szenvedése árán jut életörömhöz, mint ahogy a gazdagok luxusát a szegények nyomorúsága fizeti meg.”

Hogy vereségemet palástoljam, aktatáskámba nyúltam, és Vincent van Gogh képeinek reprodukcióit mutattam neki.

Kafka nagyon örült.

„Ez a kávéházkert a háttérben az ibolyakék éjszakával csodaszép”, mondta. „A többi kép is szép, de a kávéházkert elbűvöl. Ismeri a rajzait?”

„Nem, azokat nem ismerem.”

„Kár. Benne vannak a *Levelek a tábolydából* című kötetben. Talán hozzájut valahogy a könyvhöz. Úgy szeretném, ha tudnék rajzolni. Mindig újból megpróbálom, de nem sül ki belőle semmi. Valami egészen személyes képírás a rajzom, amelynek értelmét bizonyos idő múlva magam sem tudom kivenni.”

„Elolvastam Werfel színművét, a »Spiegelmensch«-et.”

„Régen ismerem ezt a munkáját”, mondta Kafka.

„Werfel két ízben részleteket olvasott fel nekünk belőle. A nyelvezete szépen hangzik, de — hogy őszinte legyek — nem értem jól a dolgot. Werfel vastag falú edény, amely könnyebben szólal meg különböző külső rázkódtatásoktól, mint az erjedő tartalom révén.”

„Igaz, hogy nagy zenei regényt ír?”, kérdeztem.

Kafka bólogatott.

„Igen, már régen dolgozik rajta. Verdiről és Wagnerről szóló regény lesz. Bizonyára felolvas majd nekünk belőle, ha Prágába jön.”

„Olyan kedvetlen arckifejezéssel mondja”, jegyeztem meg. „Nem szereti Werfelt?”

„De igen, sőt nagyon szeretem”, mondta Franz Kafka élénken. „Hiszen már gimnazista korában ismertem. Max Brod, Felix Weltsch, Werfel és én gyakran mentünk együtt kirándulni. Ő volt a legfiatalabb és talán ezért a legkomolyabb. Forrt benne az ifjúság. Előadta nekünk a verseit. Mi feküdtünk a fűben, és hunyorgattunk a naptól. Olyan szép idők voltak, hogy már a rájuk való emlékezésért is szeretnem kell Werfelt és a többi pajtást.”

„Egészen elszomorodott”, mondtam.

Kafka bocsánatkérően mosolygott.

„Szép emlékek bánattal vegyítve jobban ízlenek. Én tehát tulajdonképpen nem vagyok szomorú, hanem csupán élvhajhászó.”

„Ezek Franz Blei keserű gyökerei.”

Mint a ketten neveltünk. De csak egy pillanatra.

Franz Kafka újból elkomolyodott.

„A valóságban egészen másképpen van”, mondta. „Ha arra gondolok, hogy legjobb barátaim szerelméből, a zenéből semmit sem értek, úgy mindig halk, édes-bús szomorúság vesz rajtam erőt. Olyan ez, mintha szellő érne, a halál lehelete. A következő pillanatban már el is múlt. De rádöbbenek, hogy a legközelebbi emberek is milyen távol vannak tőlem, s ettől az arcom komor kifejezést kap, amit meg kell bocsátania.”

„Mit bocsássak meg? Hiszen nem bántott. Ellenkezőleg, nekem kell bocsánatot kérni a sok kérdezősködésem miatt.”

Kafka nevetett.

„A legegyszerűbb megoldás, ha a bűnt magára is kiterjesztjük. Meg fogom vesztegetni.”

Kafka kinyitotta íróasztalának fiókját, és átnyújtotta az Insel Verlag egyik színes kis kötetét.

„*Amit sivatag-atyák meséltek*”, olvastam hangosan a címet.

„Bűbájos”, mondta Kafka. „Nagyszerűen szórakoztam. A szerzetesek a sivatagban vannak, de a sivatag nincsen bennük. Ez zene! Nem kell a könyvecskét visszaadnia.”

Franz Kafka vitás dolgokat már egyetlen megjegyzéssel is villámszerűen meg tudott világítani. Pedig sohasem igyekezett szellemes vagy elmés benyomást kelteni. Szájából minden, amit mondott egyszerűnek, magától értetődőnek és természetesnek hangzott. Es ezt nem valamilyen különleges szórenddel, arcjátékkal vagy hangjának tónusával érte el. Kafka egész egyénisége hatott a hallgatóra. Olyan csöndes volt és nyugodt. De élénk, fénylő szeme zavartan kezdett pislogni, ha a zenére vagy írói munkásságára tereltem a beszélgetést.

„A zene olyan számomra, mint a tenger”, mondta egyszer. „Lenyűgöz, tele vagyok csodálattal, lelkesedem, és mégis félek, nagyon félek a végtelenségétől. Hiába, rossz tengerész vagyok. Max Brod, az egészen más. Fejest ugrik a zengő áradatba. Versenyúszó.”

„Max Brod zenekedvelő?”

„Úgy ért a zenéhez, mint kevesen. Legalább Vitezslav Novák ezt mondta.”

„Ismeri Novákot?”

Kafka bólogatott.

„Futólag. Novák és sok más cseh komponista és muzikus feljár Maxhoz. Nagyon szeretik egymást. Mindenkin segít, ahol csak lehet. Ez Max.”

„Akkor doktor Max Brod jól beszél csehül?”

„Kitűnően. Irigylem érte. Látja...”

Kafka kinyitja íróasztalának egyik oldalfiókját.

„Itt van a *Naše Reč* (A mi nyelvünk) című folyóirat két teljes évfolyama. Szorgalmasan tanulmányozom őket. Kár, hogy nincsen meg minden eddig megjelent füzet. Szívesen a magaménak mondanám. A nyelv a szülőföld zengő lehelete. Sajnos, súlyosan asztmás vagyok, mert nem tudok sem csehül, sem héberül. Azonban mind a kettőt tanulom. De ez olyan, mintha az ember álmodt volna. Hogyan lehet kívülről megtalálni azt, aminek belülről kell fakadnia?”

Kafka bezárta az íróasztal fiókját.

„A zsidóvárosi Karpfengasse-ből, ahol születtem, mérhetetlenül messze van hazáig!”

„Én Délszláviában születtem”, jegyeztem meg, mert meghatott a tekintete.

Kafka a fejét rázta.

„A zsidóvárosból a Tein-templomig sokkal hosszabb az út. Más világból való vagyok.”

Igyekeztem egy olvasott színmű eszmei tartalmát megmagyarázni.

„És mindezt ott egyszerűen elmondják?“, kérdezte Kafka.

„Nem“, feleltem. „A szerző a dolgok képszerű ábrázolásán dolgozik.“

Biccentett. „Ez helyes. Nem elég valamit elmondani. Élni kell a dolgokat. Ebben a nyelv lényeges közvetítő, valami élő, médium. De nem szabad eszközként kezelni, hanem át kell élni, el kell szenvedni. A nyelv örök szerető.“

Expresszionista költők munkáinak antológiájáról azt mondta:

„Ez a könyv elszomorít. A költők az emberek felé nyújtják a kezüket. Azonban az emberek nem látnak baráti kezeket, hanem csupán görcsösen összeszorított öklöket, amelyek megcélazzák a szemeket és a szíveket.“

Hazakisértem Kafkát az irodából. Szüleinek a háza előtt váratlanul összetalálkoztunk Felix Weltschel, Max Broddal és a feleségével. Néhány szót váltottunk és megállapodtunk, hogy este felkeressük Oskar Baumot. Amikor Kafka barátai elváltak tőlünk, hirtelen eszébe jutott, hogy először láttam Brod feleségét.

„És én tulajdonképpen be se mutattam“, mondta. „Ezt igazán sajnálom.“

„Nem tesz semmit“, jegyeztem meg. „Így legalább jobban megnézhettem magamnak.“

„Tetszett?“ kérdezte Kafka.

„Csodálatosan kék szeme van“, válaszoltam.

„És ezt azonnal felfedezte?“

„Tanulmányozom a szemeket. Többet mondanak nekem, mint a szavak“, mondtam fölényesen.

De Franz Kafka nem figyelt rám. Komoly arccal elnézett fölöttem.

„Minden barátomnak csodálatos szeme van“, szólalt meg. „Szemük sugara az egyetlen világítása annak a börtönnek, amelyben élek. És ez is csak műfény.“

Nevetett, kezét nyújtott, és belépett a házba.

Az álmatlanságról, amelyben szenvedett, egyszer azt mondta:

„E mögött az álmatlanság mögött talán csak nagy halálfélelem rejtőzik. Talán félek, hogy a lélek — mely álmomban elhagy — nem tér többé vissza. Talán az álmatlanság csupán a bűn túl éber tudata, mely a gyors ítélet lehetőségétől tart. Talán már az álmatlanság is bűn. Talán lázadás a természetes ellen.“

Megjegyeztem, hogy az álmatlanság betegség.

Kafka erre azt felelte: „A bűn minden betegség gyökere. Ez a halandóság oka.“

Francia festők kiállításán voltam Kafkával a Grabenen. Voltak ott képek Picassótól: kubista csendéletek és rózsaszínű nők óriási lábakkal

„Ez egy pajkos torzító“, jegyeztem meg.

„Nem hiszem”, mondta Kafka. „Csak jelzi azokat a torzulásokat, amelyek még nem hatoltak tudatunkba. A művészet tükör, amely előre siet, mint néha az óra.”

Konstruktivista festmények fényképeit hoztam magammal.

Kafka azt mondta: „Ezek mind csak álmok egy csodálatos Amerikáról, a korlátlan lehetőségek csodaországáról. Ez teljesen érthető, mivel Európa egyre inkább a lehetetlen korlátoltság országa lesz.”

Nézegettük George Grosz politikai rajzainak gyűjteményét.

„Micsoda gyűlölet”, jegyeztem meg.

Franz Kafka furcsán mosolygott.

„Csalódott ifjúság”, mondta egy idő múlva. „Olyan gyűlölet, mely a szeretetre való lehetetlenségből ered. A kifejezés ereje bizonyos gyengeségből származik. Ez a rajzok kétségbeesettségének és erőszakosságának forrása. Különböen egy almanachban verseket olvastam Grosztól.”

Kafka a rajzokra mutatott: „Ez rajzolt irodalom.”

Megtékinzésre hoztam Franz Kafkának néhány új könyvet a Neugebauer könyvkereskedésből.

George Grosz rajzainak egyik kötetében lapozgatva azt mondta: „Ez a tőkeről alkotott régi szemlélet — a kövér, cilinderes férfi a szegények pénzén ül.”

„Hiszen ez csak egy allegória”, vetettem közbe.

Franz Kafka összehúzta a szemöldökét.

„Azt mondja „csak”! Az allegóriából az emberek gondolkodásában a vilóság képmása lesz, ami természetesen helytelen. De a tévedés már megtörtént.”

„Szóval azt akarja mondani, doktor úr, hogy a kép hamis?”

„Ezt éppen nem mondanám. Igaz is, meg hamis. De csak egy szempontból igaz. Hamis pedig annyiban, hogy a nézetnek ezt a részizagságát az egészre vonatkoztatja. A kövér, cilinderes ember a szegények nyakán ül. Ez helyes. A kövér ember azonban a kapitalizmus és ez már egészen helyes. A kövér ember egy bizonyos rendszer keretében uralja a szegényt. De az ember nem a rendszer. Még csak nem is annak ura. Ellenkezőleg: a kövér ember is visel bilincseket, amelyeket a kép nem ábrázol. A kép nem teljes. Ezért nem jó. A kapitalizmus függőségek rendszere. Ezek belülről kifelé, kintről befelé, fentről lefelé és lentről felfelé hatnak. Mindenre bilincset rak a függő viszony. A kapitalizmus a világnak és a léleknek egy bizonyos állapota.”

„Tehát hogyan ábrázolná?”

Kafka doktor vállat vont, és szomorúan mosolygott.

„Nem tudom. Mi zsidók tulajdonképpen nem vagyunk festők. Nem tudjuk a dolgokat statikusan ábrázolni. Mindig folyamatban látjuk őket, mozgásban, átalakulásban. Elbeszélők vagyunk.”

Egy hivatalnok belépése félbeszakította a beszélgetést.

Amikor a zavaró tisztviselő elhagyta az irodát, vissza akartam térni megkezdett beszélgetésünk érdekes témájára. Kafka azonban csak eny-

nyit mondott befejezésül: „Hagyjuk ezt. Egy elbeszélő nem tud az elbeszélésről beszélni. Mesél vagy hallgat. Ennyi az egész. Világa felzeng benne, vagy hallgatásba merül. Az én világom elhalkul. Kieégtem.”

Megmutattam Kafkának az arcképet, amelyet barátom Vladimir Sychra rajzolt.

El volt ragadtatva.

„Nagyszerű a rajz. És mennyire találó”, mondta többször.

„Szóval az a véleménye, hogy hű, akár egy fénykép?”

„Hova gondol? Semmi sem lehet olyan megtevesztő, mint egy fotográfia. Az igazság a szív ügye. Ahhoz pedig csak művészettel lehet hozzáférkőzni.”

Franz Kafka mindig nagyon csodálkozott, ha azt mondtam, hogy moziban voltam. Egyszer megkérdeztem: „Nem szereti a mozit?”

„Ezen még sohasem gondolkodtam”, felelte Kafka. „Habár nagyszerű játék. De én nem bírom, mert úgy látszik, túl erős az „optikai” hajlalom. A szem embere vagyok. A mozi pedig zavar a nézésben. A mozdulatok gyorsasága és a képek hirtelen váltása állandó felületességre kényszeríti az embert. Nem a tekintet veszi birtokába a képeket, hanem azok a tekintetet. Elárasztják a tudatot. A mozi egyenruhába öltözteti a szemet, amely eddig ruhátlan volt.”

„Ez súlyos állítás”, jegyeztem meg. „A szem a lélek ablaka, mondja egy cseh közmondás.”

Kafka bólintott.

„A filmek vas ablaktáblák.”

Néhány nap múlva visszatértem erre a beszélgetésre.

„A mozi hihetetlen nagy hatalom”, mondtam. „Sokkal nagyobb, mint a sajtó. Bolti lányok, masamódok és szabónők olyan arcot festenek maguknak, mint Barbara La Marr, Mary Pickford és Pearl White.”

„Ez természetes. A szépség utáni vágy színésznőket formál az asszonyokból. A reális élet csak a költők álmainak visszfénye. Modern költők lírájának húrjai tulajdonképpen vég nélküli celluloidszalagok.

Az egyik prágai folyóirat ankétjáról beszélgettünk. Első kérdése így hangzott: Van fiatal művészet?

Az volt a véleményem, hogy furcsa dolog fiatal művészet után érdeklődni. Csak művészet van és giccs. Ez az utóbbi sokszor izmusok és divatok álarcában jelentkezik.

Franz Kafka azt mondta: „A kérdésben a hangsúly nem a főnéven, a „művészet” van, hanem a közelebbi megjelölésen, azon, hogy „fiatal”. Ebből kiténik, hogy komolyan kételkednek egy művészi ifjúság létezésében. És manapság valóban nehéz egy szabad, terhektől mentes ifjúságot elképzelni. Ezeknek az éveknek a félelmetes sodra mindent elárasztott. A gyermekeket is. Bár a tisztátlanság és az ifjúság kölcsönösen kizárja egymást. De hol van a mai emberek ifjúsága? Bizalmas viszonyban van a tisztátlansággal. Az emberek ismerik a tisztátlanság hatalmát. Az ifjúság hatalmát azonban elfelejtették. Ezért kételkednek ma-

gában az ifjúságban. És művészet az ifjúság biztonságának mámora nélkül?”

Kafka széttárta a karját, majd tehetetlenül az ölébe ejtette.

„Az ifjúság gyöngéje. Nagyon erős a külső nyomás. Egyszerre védekezni és újat adni — ebből származik a görcs, mely eltorzítja az arcot. A fiatal művészek nyelve többet eltitkol, mint amennyit közöl.”

Elmondtam, hogy az ifjú művészek, akikkel Lydia Holznerrel találkoztam, többnyire negyven év körüli emberek.

Franz Kafka bólintott.

„Helyes. Sok ember csak most pótolja ifjúságát. Csak most játszik rablósdit és indiánt. Persze nem úgy, hogy ijjal és nyíllal szalad a Stadtpark útjain. Nem. Egyszerűen beül a moziba, és kalandorfilmeket néz. Ez minden. A sötét mozi elmulasztott ifjúságának laterna mágicája.”

Fiatal írókról beszélgettünk. Franz Kafka megjegyezte: „Irigylem az ifjúságot.”

„Hiszen még nem olyan öreg”, mondtam.

Kafka mosolygott: „Olyan öreg vagyok, mint a zsidóság, mint az örök zsidó.”

Ránéztem.

Kafka a vállamra tette a kezét.

„Most megijedt. Ez csak szerény kísérlet volt a tréfálkozásra. De az ifjúságot valóban irigylem. Minél öregebb lesz az ember, annál szélesebb a látóhatára. Viszont az élethelehetőségek egyre kisebbek. Végül nem marad más, csak egyetlen felpillantás és egyetlen kilégzés. Az ember ebben a pillanatban valószínűleg áttekinti egész életét. Először — és utoljára.”

Amikor Kafka egyszer egy bűnügyi regényt látott az aktatáskámban levő könyvek között, azt mondta: „Nem kell restellnie, hogy ilyesmit olvas. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése* tulajdonképpen szintén csak egy bűnügyi regény. És Shakespeare „Hamlet”-je? Az detektív-darab. A cselekmény középpontja egy titok, amelyet lassan szellőztetnek. De van-e nagyobb titok, mint az igazság? A költészet mindig az igazságot kutató expedíció.”

„És mi az igazság?”

Kafka egy pillanatig hallgatott, majd ravaszul elmosolyodott.

„Az a látszat, mintha rajtakapott volna egy üres frázison. Pedig nem így van. Az igazság az, amire minden embernek szüksége van, hogy élni tudjon, és amit mégsem szerezhet be senkitől. Mindenkinek önmagából kell mindig újból kitermelnie, különben elpusztul. Igazság nélkül nem lehet élni. Az igazság talán maga az élet.”

Megmutattam Franz Kafkának Oscar Wilde *Célok* című tanulmánykötetének német fordítását, amelyet Leo Lederertől kaptam ajándékba.

Kafka lapozgatott a könyvben, s így szólt: „Ez csillog és csábít, ahogy csak egy méreg tud csillogni és csábítani.”

„Nem tetszik a könyv?”

„Ezt nem mondtam. Ellenkezőleg: túl könnyen tetszik. És ez ennek a könyvnek egyik nagy veszélye. Mert ez a könyv veszélyes, mivel az igazsággal játszik. Márpedig az igazsággal való játék mindig az étellel való játék is.”

„Szóval fenntartja, hogy igazság nélkül nincsen igazi élet?”

Franz Kafka némán bólintott.

Kis szünet után azt mondta: „A hazugság gyakran csak annak az ije-delemnek a kifejezése, hogy az igazság agyongyomhat. Saját kicsinységünknek, a bűnnek a kivetítése, amelytől félünk.”

A fiatal F. W. öngyilkos lett boldogtalan szerelme miatt.

Erről beszélgettünk.

Franz Kafka megjegyezte: „Mi a szerelem? Nagyon egyszerű. Szerelem minden, ami felfokozza, tágítja és gazdagítja az életünket. A magasság felé és a mélységbe. A szerelem annyira nem kétes, mint egy jármű. Problematikus csupán a vezető, az utasok és az út.”

Franz Kafka volt az első ember, aki komolyan vette szellemi életemet, mint felnőttel beszélt velem, és ezzel erősítette önérzetemet. Irántam tanúsított érdeklődése nagy ajándék volt számomra. Ezt egyszer meg is mondtam neki.

„Nem rabolom el az idejét? Hiszen olyan buta vagyok. Ön olyan sokat ad nekem és én Önnek semmit.”

Kafkát valósággal zavarba hozták szavaim.

„Ugyan, ugyan”, mondta csitítóan. „Maga gyerek, miért volna rabló? Abból az időből ajándékozok magának, ami nem is az enyém, hanem a Munkás Balesetbiztosító Intézeté. Attól lopjuk közösen az időmet. Nem egyszerű ez! És ami azt illeti, nem is buta. Tehát hagyja az effajta beszédet, amellyel csak annak bevallására kényszerít, hogy mennyire örülök ifjonti odaadásának és megértésének.”

Felkerestem Franz Kafkát az irodájában.

Fáradtan ült az íróasztalánál. Lógó karok, összeszorított ajkak.

Mosolyogva nyújtott kezét.

„Meglepően rossz éjszakám volt.”

„Elment az orvoshoz?”

Elhúzta a száját.

„Az orvos...”

Felemelte a jobb kezét tenyérrel fölfelé, majd leejtette.

„Az ember nem menekülhet önmagától. Ez a sors. Az egyetlen lehetőség elfelejteni mint néző, hogy velünk játszanak.”

A nyirkos őszi idő és a meglepően korán beköszöntő kemény tél fokozták Kafka betegségét.

Üresen és elhagyatva állt az asztala az irodában.

„Láza van”, mondta doktor Treml, aki a másik asztalnál ült. „Talán nem is látjuk többé.”

Szomorúan mentem haza.

Hetekig üresen maradt az íróasztala.

Egyszer azután megint ott találtam az irodában. Sápadtan, hajlottan, mosolyogva.

Fáradt, halk hangon elmondta, csak azért jött be, hogy átadjon néhány aktát és kivegyen az íróasztalából különböző magániratokat. Egyáltalán nincsen jól. A közeli napokban a Magas Tátrába utazik egy szanatóriumba.

„Helyes”, mondtam. „Utazzék minél előbb, ha módjában áll.”

Franz Kafka szomorúan mosolygott.

„Éppen ez az idegölő és nehéz. Az életnek annyi lehetősége van, és mindegyikben csupán saját létünk elkerülhetetlen lehetetlenülése tükröződik.”

Száraz, görcsös köhögés fogta el, de gyorsan leküzdötte.

Egymásra mosolyogtunk.

„Meglátja”, jegyeztem meg, „minden jóra fordul.”

„Már jó”, mondta Franz Kafka halkán. „Mindenre igent mondtam. Így a szenvedésből varázslat lesz és a halál csak az édes élet alkotórésze.”

A tátrai szanatóriumba való elutazása előtti búcsúnál azt mondtam: „Majd erőre kap és egészségesen tér vissza. A jövő mindent jóvá fog tenni. Majd minden megváltozik.”

Kafka jobb kezének mutatóujját mosolyogva a mellére tette.

„A jövő már itt van bennem. A változás csupán annyi, hogy a rejtett sebek láthatókká lesznek.”

Elfogott a türelmetlenség.

„Miért utazik szanatóriumba, ha nem hisz a gyógyulásban?”

Kafka az asztal fölé hajolt.

„Minden vádlott igyekszik az ítélethirdetés óráját elodázní.”

BOLD OG BALÁZS fordítása